

Przedmioty weterynaryjne w programach nauczania polskich uniwersytetów i szkół rolniczych do roku 1939*

Jacek Judek

z Zakładu Higieny Weterynaryjnej im. prof. Kazimierza Panka w Bydgoszczy

Choroby zakaźne zwierząt, a szczególnie panzotia księgosuszu, która na początku XVIII wieku ponownie wybuchła w Europie, spowodowały tak znaczne straty w pogłowie zwierząt, a szczególnie bydła, które w tamtych czasach pełniło także rolę zwierząt pociągowych, że nierzadko ludzie sami musieli zaprzęgać się do pługów i wozów. Załamanie się rolnictwa pociągało za sobą głód i powstanie niedoborów wielu ważnych dla funkcjonowania społeczeństwa artykułów. Sytuacja ta uzmysłowiła rządzącym, że już dłużej nie można pozostawiać sprawy walki z chorobami wyłącznie doświadczeniu i inwencji posiadaczy zwierząt.

W czasach gdy nie było weterynarzy – osób, które zawodowo trudniły się leczeniem i profilaktyką chorób zwierząt (pierwsza szkoła weterynaryjna powstała w Lyonie dopiero w 1762 r.), uznano, poniekąd słusznie, że rolę tę mogą pełnić lekarze ludzi, potrafiący swoją wiedzę wykorzystać także w zwalczaniu chorób zwierząt. Kierując się tą logiką, w roku 1768 Sejm Rzeczypospolitej przyjął ustawę zawierającą projekt utworzenia w Warszawie Akademii Lekarskiej z wyrażonym zaznaczeniem jej weterynaryjnych celów. Niestety projekt ten nigdy nie został zrealizowany (1). W 1774 r. Sejm Rozbiorowy przyjął akt prawny mówiący, iż:

każdy doktor i felczer powinien objechać powiat swój, tj. rewir szpitalny, jeśliby szerzyć się w nim miały jakie choroby epidemiczne; powinien też być przestrzegać, żeby w przypadku zarazy na bydło i owce, nie pozwalał się jej rozszerzać.

Jednak problem polegał na tym, że lekarzy było zbyt mało, by mogli rozszerzyć swoją aktywność na sferę weterynaryjną, notabene nieprzynoszącą splendoru zawodowi lekarskiemu. Dostrzeżono także istotne braki w dotychczasowym procesie kształcenia medyków w tym zakresie. W związku z tym w wielu krajach ówczesnej Europy zaczęto tworzyć na wydziałach lekarskich katedry weterynarii, aby lekarze urzędowi, zwani fizykami, mogli skuteczniej zwalczać choroby zakaźne oraz, używając współczesnego języka, sprawować nadzór nad żywnością pochodzenia zwierzęcego i obrotom zwierzętami (2).

Pierwszą próbę utworzenia na ziemiach polskich szkoły medycznej i weterynaryjnej podjął podskarbi nadworny litewski Antoni Tyzenhaus. Dla realizacji przyjętego celu udało mu się, za pośrednictwem swego pomocnika, chorążego orszańskiego Tadeusza Downarowicza, pozyskać francuskiego profesora Jana Emmanuele Giliberta. Gilibert, zgodnie z podpisaną 9 maja 1776 r. umową, zadeklarował się utworzyć i uczyć obojga medycyn w sztuce i wiedzy zmierzającej

do udoskonalenia leczenia pożytecznych dla Rzeczypospolitej lekarzy. Niestety nie istnieją żadne dokumenty potwierdzające utworzenie szkoły weterynaryjnej, natomiast można przypuszczać, cytując słowa Tyzenhausza, że szkoła lekarska była pierwsza w kraju do akuszerstwa i kuracji bydła rozciągnięta (3).

Uniwersyteckie wydziały medyczne

Lwów

W roku 1784 utworzono we Lwowie Uniwersytet Józefiński (nazwa uniwersytetu pochodziła od imienia cesarza Józefa II). Jednym z czterech jego wydziałów był fakultet medyczny wraz z jednoosobową katedrą weterynarii. Niestety wydział był słaby, trawiony wewnętrznymi sporami i niską frekwencją (ośmioro słuchaczy). Został on po czterech latach czasowo zamknięty, lecz nauczanie weterynarii zachowano dzięki wykładom w powiązanej z Wydziałem Medycznym Instytucie Chirurgów i Akuszerów. Po restytucji Wydziału Medycyny w 1791 r. nauczanie weterynarii powróciło na uniwersytet. Co więcej, z tego okresu pojawiły się informacje o pierwszych specjalizacjach weterynaryjnych. 15 osób zostało absolwentami weterynarii medycznej, a 13 weterynarii chirurgicznej. Otrzymywali je magistrowie chirurgii zobowiązani prawem do odbycia przeszkolenia weterynaryjnego. Nie wiadomo jednak, jakimi kompetencjami musieli się wykazać (4).

Po III rozbiorze Polski w granicach cesarstwa austriackiego znalazły się dwa galicyjskie uniwersytety: w Krakowie i we Lwowie. Ten drugi został decyzją Franciszka I w roku 1803 zlikwidowany poprzez przyłączenie go do Uniwersytetu Jagiellońskiego. We Lwowie pozostało jedynie liceum, w którym miejsce uniwersyteckiego Wydziału Medycznego zajęło Studium Chirurgiczne, w którym miały m.in. miejsce wykłady z zakresu weterynarii. Ich celem nie było kształcenie kadr weterynaryjnych, lecz dokształcanie chirurgów w zakresie lecznictwa zwierząt (4, 5).

Po 1815 r., gdy Kraków uzyskał status wolnego miasta, Galicja utraciła jedyny uniwersytet. W związku z tym w roku 1817 cesarz Franciszek I zdecydował się reaktywować na bazie liceum uniwersytet, zwany od jego imienia Uniwersytetem Franciszkańskim. Ze względu na wysokie koszty nie reaktywowano Wydziału Medycznego, lecz zastąpiono go połączonym z Uniwersytetem Studium Chirurgicznym, które w roku 1833 przemianowano na Instytut Medyczno-Chirurgiczny. W programie 3-letnich studiów weterynarię wykładano w II półroczu drugiego roku nauki (6). Nie jest dokładnie znany program i zakres tego przedmiotu. Wiadomo jednak, że ograniczony był wyłącznie do

* Niniejszy artykuł jest kontynuacją tematyki edukacji weterynaryjnej w Polsce opisanej w „Życiu Weterynaryjnym” nr 5/2021 pt. *Historia szkolnictwa weterynaryjnego w Polsce do roku 1939*, w której przedstawiono historię kształcenia lekarzy weterynarii na ziemiach polskich do wybuchu II wojny światowej.

wykładów. Ostatnie wykłady w ramach Instytutu miały miejsce w roku akademickim 1872–1873. Rok później zlikwidowano Instytut Medyczno-Chirurgiczny, a studia medyczne wznowiono dopiero w 1894 r. po utworzeniu Wydziału Lekarskiego na Uniwersytecie Lwowskim. W ich programie znalazły się wykłady z zakresu weterynarii, które do 1918 r. prowadził prof. Akademii Weterynarii Józef Szpilman.

Początkowo zagadnienia weterynaryjne wykładano medykom w jednym przedmiocie obejmującym całokształt ówczesnej wiedzy weterynaryjnej. Później, wraz z jej rozwojem, wykładowcy wybierali zagadnienia, których chcieli nauczać. I tak np. w latach 30. XIX stulecia wykładano we Lwowie choroby zakaźne i tzw. policję weterynaryjną. Równocześnie wzrastała świadomość konieczności stworzenia odrębnej szkoły weterynaryjnej, co w przypadku Lwowa nastąpiło w 1881 r., kiedy to utworzono pierwszą na ziemiach polskich szkołę weterynaryjną pod nazwą Szkoła Weterynarii i Kucia Koni w połączeniu z Zakładem Lecznym dla Zwierząt we Lwowie (4).

Kraków

Niemal równocześnie, lecz całkiem niezależnie od inicjatywy utworzenia we Lwowie na Uniwersytecie Józefińskim Katedry Weterynarii, w należącej jeszcze do niepodległej części Polski Krakowie, Komisja Edukacji Narodowej w projekcie Ustaw Kolegium Fizycznego z roku 1782 przewidywała dokształcanie medyków z zakresu weterynarii. Także powstały osiem lat później projekt Jana Śniadeckiego zakładał utworzenie w Szkole Głównej Koronnej (ówczesna nazwa Uniwersytetu Jagiellońskiego) Katedry Weterynarii. Niestety insurekcja kościuszkowska i mający miejsce w 1795 r. III rozbiór Polski zniweczył te plany (4).

W roku 1803 austriacki zaborca po dokonaniu reorganizacji Uniwersytetu Krakowskiego (nazwa Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1796–1809) utworzył Katedrę Weterynarii wchodzącą w skład Wydziału Lekarskiego i wprowadził do programu studiów lekarskich, jako dodatkową specjalizację, przedmiot weterynarii. Kierownikiem Katedry został pochodzący z Węgier, pierwszy w Polsce mianowany profesor weterynarii, dr Paweł Adami. Przedmiotem wykładów profesora (głoszonych po łacinie) były: anatomia, fizjologia, patologia porównawcza i policja weterynaryjna. W 1909 r. następcą Adamiego został Polak, prof. zwyczajny, dr Adam Rudnicki, który prawdopodobnie jako pierwszy w Europie lekarz weterynarii otrzymał w Wiedniu w roku 1908 dyplom doktora nauk weterynaryjnych (7).

Katedra Weterynarii włączona w struktury Wydziału Medycyny stanowiła dla tego ostatniego pewien balast, gdyż z jednej strony, szczególnie w pierwszej połowie XIX stulecia, weterynaria nie była tak poważana i traktowana jak inne dziedziny ówczesnej nauki, a z drugiej była dość luźno powiązana z zainteresowaniem osób studiujących medycynę. W latach 30. tamtego stulecia nie posiadała gabinetu, kliniki ani asystenta. Katedra Weterynarii istniała do 1831 r., a na wykłady z zakresu weterynarii przewidziano trzy godziny tygodniowo. Pomimo likwidacji katedry weterynaria wykładana była z krótkimi przerwami do 1892 r. Należy jednak

podkreślić, że przez cały czas nauczanie miało charakter prawie wyłącznie teoretyczny, gdyż Uniwersytet nie posiadał ani klinik, ani szpitala dla zwierząt (4). W roku 1892 reaktywowano na Wydziale Lekarskim Katedrę Weterynarii z jednym etatem asystenckim i gabinetem weterynaryjnym. Na przełomie stulecia katedra dysponowała zaledwie jednym pomieszczeniem, służącym zarówno jako gabinet, jak i sala wykładowa, oraz jednym etatem asystenckim. W 1884 r. gabinet weterynaryjny mieścił się w Kolegium Fizycznym, w lokalu przeznaczonym na rupieciearnię (8).

Weterynaria na Wydziale Lekarskim UJ istniała do 1918 r. Ostatnim wykładowcą był prof. Julian Ignacy Nowak, wybitny bakteriolog i współtwórca polskiej mikrobiologii (4).

Oceniając merytoryczną jakość dydaktyki z zakresu weterynarii prowadzonej na Wydziale Lekarskim, należy stwierdzić, iż była ona na wysokim poziomie. Jednakże mimo tego weterynaria w Krakowie nie nabrała większego znaczenia w tym rozumieniu, że nie stała się autonomicznym kierunkiem kształcącym weterynarzy/lekarzy weterynarii. Przyczyną było kilka, z których najistotniejszymi były czynniki materialne oraz niechętny stosunek władz austriackich, które nie zamierzały tworzyć kosztownej, samodzielnej szkoły weterynaryjnej (4,9).

Wilno

Weterynaria jako przedmiot nauczania pojawiła się w 1802 r. w Szkole Głównej Wileńskiej za sprawą prof. Stanisława Bonifacego Jundziłła. Profesor wykładał ją w ramach nauki zoologii, omawiając choroby zwierząt i sposoby ich leczenia (10).

W roku 1803 po reorganizacji uniwersytetu i przemianowaniu go na Imperatorski Uniwersytet Wileński (1803–1832) przewidziano utworzenie na Wydziale Lekarskim „Katedry bydłęcego leczenia oraz szkoły leczenia bydła”. W związku z tym Senat Uniwersytetu rozpiisał międzynarodowy konkurs na jej obsadę. Na ogłoszenie to odpowiedział dr Ludwik Bojanus z Darmstadt, który równocześnie nadesłał przewidzianą rozprawę konkursową. Kandydatura została przyjęta i w sierpniu 1804 r. zatwierdzono Bojanusa na szefa Katedry Weterynarii. Do jego obowiązków, poza nauczaniem przyszłych lekarzy (które rozpoczął w 1806 r.), było wykształcenie nauczycieli dla przyszłej szkoły weterynaryjnej.

Wprowadzenie weterynarii do programu studiów lekarskich miało znaczenie praktyczne, gdyż lekarze ci działając jako lekarze w służbie państwowej, byli *pościągani do tłumienia chorób zaraźliwych zwierzęcych* (11).

W roku 1823 nastąpiło otwarcie szkoły weterynaryjnej, a weterynaria, jako przedmiot, najprawdopodobniej zniknęła z programu nauczania na studiach lekarskich.

Warszawa

Chronologicznie czwartym polskim wydziałem lekarskim, na którym wykładano weterynarię był wydział warszawski. Powstał w 1809 r., jako samodzielny, a od 1816 r., jako jeden z wydziałów Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego kształcił lekarzy wyższych

(magistrów), aptekarzy, lekarzy niższych (chirurgów 2. i 3. rzędu), akuszerki, okulistów, dentyków i konowałów. Warto zaznaczyć, że obowiązek kształcenia konowałów wynikał z *tyczasowego urzędzenia Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego*. O ówczesnie niskim społecznym prestiżu weterynarii świadczyć może fakt, iż władze uniwersytetu do końca jego istnienia, tj. 1830–1831 r., starały się o uchylene tego nakazu (12).

Zgodnie z zatwierdzonym programem nauczania wykłady weterynarii miały miejsce na czwartym roku studiów i początkowo obejmowały tylko choroby zakaźne. Z powodu braków kadrowych Katedrę Weterynarii utworzono dopiero w 1825 r. Przedmiotem nauczania były: choroby zakaźne, medycyna prawna i policja lekarska. Przed jej utworzeniem przedmioty te wykładane były przez różnych wykładowców, co pozwala przypuszczać, iż merytoryczny poziom nauczania nie był wysoki.

Trzy dni po upadku powstania listopadowego, tj. 24 października 1831 r. Królewski Uniwersytet Warszawski, a wraz z nim Wydział Lekarski, został zamknięty. Wznowienie kształcenia lekarzy nastąpiło dopiero w 1857 r. w strukturach Cesarskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej. Zagadnienia weterynaryjne (choroby epizootyczne i policję weterynaryjną) zaplanowano w programie piątego roku studiów medycznych. Kolejna reorganizacja szkolnictwa przeprowadzona w 1862 r. spowodowała włączenie Cesarskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej w postaci Wydziału Medycyny do Szkoły Głównej Warszawskiej. Tam również przewidziano na piątym roku wykłady z weterynarii w zakresie podobnym jak przed reorganizacją. Po upadku powstania styczniowego w 1863 r. szkoła ulegała coraz do silniejszej rusyfikacji. Wykłady z zakresu weterynarii do 1873 r. prowadził dyrektor Szkoły Weterynaryjnej w Warszawie dr Piotr Seifman, późniejszy organizator szkoły weterynaryjnej w Kazaniu i pierwszy dyrektor Szkoły Weterynarii w Lwowie.

Powołany do życia w 1916 r. Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego nie miał już Katedry Weterynarii. W tym czasie trwały prace nad utworzeniem Studium Weterynarii, załączka w pełni autonomicznego, utworzonego w 1927 r. Wydziału Weterynaryjnego przy Uniwersytecie Warszawskim (13).

Uniwersytety i szkoły rolnicze

Na początku XIX wieku zaczęły powstawać w Europie pierwsze szkoły charakteru rolniczego. Prowadziły nauczanie typu teoretyczno-praktycznego, przełamując niechęć ówczesnych rolników uznających tradycyjne, przekazywane przez pokolenia metody upraw oraz chowu i hodowli zwierząt. W programach nauczania tych szkół pojawiła się także weterynaria. Nie była ona jednak przedmiotem wiodącym. I tak np. w warszawskim Instytucie Agronomicznym należała ona do trzeciej grupy przedmiotów, za grupą tzw. przedmiotów głównych i pomocniczych, obok m.in. nauki języka rosyjskiego, niemieckiego, leśnictwa i budownictwa wiejskiego. Poziom nauczania tego przedmiotu był różny i zależny od wielu czynników, a w tym głównie od kompetencji kadry nauczającej, pomieszczeń i wyposażenia oraz

przeznaczanych na tę działalność środków finansowych. Sytuacja ta nie może specjalnie dziwić, gdyż przez większość XIX stulecia weterynaria nie cieszyła się specjalnym prestiżem nie tylko wśród ówczesnego społeczeństwa, ale także świata nauki (8, 14).

Dalsza część niniejszego opracowania przedstawia zestawienie szkół rolniczych zlokalizowanych na terenie wszystkich trzech zaborów w kolejności ich otwarcia i mających w swoim programie nauczania przedmioty z zakresu weterynarii.

Warszawa Marymont – Nowa Aleksandria (Puławy)

Pierwsza szkoła rolnicza w Polsce pod nazwą Instytut Rolniczy w Marymoncie została powołana do życia w 1816 r. Faktyczna działalność szkoły rozpoczęła się jednak dopiero w 1820 r. Skomplikowane jej dzieje ściśle związane z burzliwą historią okupowanej Polski (powstanie listopadowe, powstanie styczniowe, brutalna rusyfikacja i prześladowania) spowodowały m.in. wielokrotne zmiany nazw szkoły, przerwy w istnieniu i ostatecznie przeniesienie jej do Nowej Aleksandrii, czyli dzisiejszych Puław. W ten sposób placówka ta stała się po latach załączkiem powołanego w 1945 r. na bazie Wydziału Weterynaryjnego ówczesnego Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego – Państwowego Instytutu Weterynaryjnego w Puławach (14).

W pierwszym okresie swojego istnienia, tj. w latach 1820–1831, weterynarię w Instytucie dla rolników wykładali: Karol Fuhmeister (o jego przygotowaniu zawodowym nic nie wiadomo), asesor weterynaryjny Fryderyk Jacobs oraz od 1824 r. dr Antoni Rudnicki pełniący równocześnie funkcję dyrektora podległej marymonckiemu Instytutowi Szkoły Weterynaryjnej w Burakowie. Jak podaje Feliks Erlicki, z 72 uczniów, którzy ukończyli całkowity kurs nauk, *ze szkoły weterynarii wyszło 12 uczniów uzdolnionych* (15, 16).

Po powstaniu listopadowym Instytut Agronomiczny został zamknięty. Swoją działalność, po reorganizacji podjął w 1836 r. pod nazwą: Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie. Program zajęć z weterynarii nosił tytuł: *Anatomia i fizjologia, patologia, terapia z nauką o środkach lekarskich, chirurgia, czyli leczenie chorób zewnętrznych zwierzęcych i wykonywanie łatwiejszych operacji chirurgicznych. Terapia szczegółowa, czyli nauka poznawania chorób wewnętrznych*. Lata 1840–1862 cechowały się dalszymi zmianami organizacyjnymi Instytutu. W odniesieniu do nauczania z zakresu weterynarii, pojawiły się elementy profilaktyki i rozpoznawania chorób zakaźnych zwierząt.

W 1861 r. Instytut Agronomiczny został zamknięty, lecz proces nauczania trwał do 1862 r. W jego miejsce powstał w 1862 r. w Nowej Aleksandrii (Puławach) Instytut Politechniczno-Rolniczo-Leśny. Tam też przeniesiono wszystkie gabinety, zbiory, pomoce naukowe i bibliotekę. Do Puław ze zlikwidowanego marymonckiego Instytutu przeniosła się także większa część kadry nauczającej oraz znacząca grupa studentów. W ten sposób ta nowo utworzona placówka naukowo-dydaktyczna stała się spadkobierczynią i następczynią Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie (16, 17).

W 1869 r. wszystkie wyższe zakłady naukowe uległy kolejnym przekształceniom. Na mocy ustawy z dnia 8 czerwca 1869 r. puławski instytut przemianowano na Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Nowej Aleksandrii. Ustawa ta stanowiła, że utworzony Instytut jest wyższym zakładem naukowym mającym na celu przygotowanie naukowe (w trzyletnim okresie nauczania) wykształconych gospodarzy wiejskich i leśników. W skład Instytutu wchodziły dwa wydziały: gospodarstwa wiejskiego i leśnictwa. Nauki weterynaryjne wykładane były jako jeden z czterech przedmiotów specjalnych. W stosunku do okresu wcześniejszego na nauki z zakresu weterynarii przeznaczono relatywnie dużo czasu. Przywołana wcześniej cesarska ustawa w rozdziale *Program weterynarii* stwierdzała:

Weterynaria w instytucie wykładana jest na trzech kursach, po dwie godziny tygodniowo na każdym. Przedmioty wchodzące w zakres nauki weterynaryjnej dla gospodarzy rozdzielone są co do kursów w następujący sposób:

Na pierwszym kursie: anatomia i fizjologia zwierząt domowych.

Na drugim kursie: nauka o powierzchowności koni, czyli Exterieur: kucie koni, patologia i terapia ogólna, czyli nauka o chorobach i ich leczeniu w ogólności; chirurgia weterynaryjna.

Na trzecim kursie: higiena; nauka o środkach lekarskich czyli farmakologia i nauka o chorobach i ich leczeniu w szczególności czyli patologia i terapia szczegółowa.

Na dalszych kilku stronach następowało szczegółowe rozwinięcie opisanego powyżej programu (16).

W latach 1869–1892 uczelnia nie miała statusu akademickiego. Zakres nauczania lokował ją między technikum a wyższą szkołą zawodową. Po reformie szkolnej z 1892 r. status uczelni został zrównany z uniwersytetami, a program nauczania wydłużono do czterech lat. Działalność dydaktyczną Instytut przebrał w 1914 r., wraz z rozpoczęciem I wojny światowej. Rosyjska kadra uczelni wraz z częścią wyposażenia (w tym „rosyjska” część biblioteki) zostały ewakuowane do Charkowa, gdzie stały się zalążkiem tamtejszego instytutu rolniczego, odnowionego w 1921 r., jako Charkowski Instytut Wiejskiego Rolnictwa i Leśnictwa.

W 1917 r., kiedy Puławy znalazły się pod okupacją Austrii, z inicjatywy polskich naukowców i za zgodą władz austriackich, Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa wznowił działalność, a w roku 1921 władze niepodległej Polski nadały mu nowy statut. Od tej chwili oficjalna nazwa instytutu brzmiała: Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Nowo utworzona placówka naukowa, w przeciwieństwie do swojej poprzedniczki, nie prowadziła już działalności dydaktycznej.

Dublany

Dublany, ówczesna wieś (prawa miejskie uzyskała dopiero w 1978 r.) leżąca nieopodal Lwowa stała się w 1853 r. siedzibą, utworzonej przez Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie, Szkoły Rolniczej.

W 1878 r. uzyskała status wyższego zakładu naukowego, a od 1901 r., przemianowana na Akademię Rolniczą w Dublanach, uzyskała prawa akademickie. W programie dwu- i później trzyletniego toku nauczania przedmioty z zakresu weterynarii wykładano na pierwszym i trzecim roku studiów: anatomie w wymiarze dwóch godzin tygodniowo w pierwszym półroczu oraz pozostałe zagadnienia weterynaryjne w piątym i szóstym półroczu po dwie godziny tygodniowo. W kolejnych latach i okresach funkcjonowania uczelni liczba godzin i zakres programowy ulegał modyfikacjom, ale pozostawała niezmienna zasada, że *program wykładów weterynarii i kucia koni powinny podawać tylko to, co dla wykształconego rolnika jest niezbędne* (17). Wykłady z weterynarii prowadzili lekarze weterynarii. Pod koniec XIX wieku program obejmował zagadnienia związane z chorobami zakaźnymi, wewnętrznymi, zewnętrznymi (rany, stany zapalne stawów, racie i kopyt, choroby oczu), pomocą porodową i kuciem kopyt prawidłowych i nieprawidłowych.

W 1919 r. Akademia Rolnicza w Dublanach została przyłączona do Politechniki Lwowskiej jako odrębny Wydział Rolniczo-Leśny (17).

Żabikowo

Idea utworzenia polskiej szkoły rolniczej na terenie zaboru pruskiego kiełkowała w świadomości społeczeństwa wielkopolskiego co najmniej już od 1830 r. Jednak dopiero w 1870 r., gdy zaborca był zajęty wojną z Francją, dzięki zabiegom Towarzystwa Gospodarczego Poznańskiego, ofiarności społeczeństwa, a w szczególności Augusta hrabiego Cieszkowskiego, który ofiarował 12-letnią dzierżawę podpoznańskiego folwarku Żabikowo, powołano do istnienia Wyższą Szkołę Rolniczą im. Haliny w Żabikowie (Halina była przedwcześnie zmarłą żoną hrabiego Cieszkowskiego). Ta polska szkoła mogła zaistnieć dzięki temu, iż była w pełni finansowana ze składek prywatnych i czesnego oraz że utworzenie takich szkół rolniczych nie wymagało rządowego pozwolenia. Ponieważ językiem wykładowym był język polski, szkoła skupiała polską młodzież i profesorów ze wszystkich zaborów i stała się ośrodkiem kultury i patriotyzmu (18).

Pierwotnie zakładano, iż Szkoła Rolnicza im. Haliny będzie dwuletnią szkołą średnią, a jej zadaniem miało być przygotowanie młodzieży do zarządzania większymi majątkami. Program nauczania obejmował tzw. nauki główne oraz nauki pomocnicze. Wśród tych ostatnich znalazły się nauki weterynaryjne. Po dwóch latach naukę przedłużono do sześciu semestrów i rangę szkoły podniesiono do rangi uczelni wyższej. Liczba studentów zwiększyła się z 26 do 72 osób. W 1875 r. żabikowska uczelnia posiadała 15 katedr, 7 docentur i 2 lektorstwa.

W ramach nauk weterynaryjnych w trakcie pierwszego roku nauki wykładano hodowlę, fizjologię, anatomie zwierząt domowych, higienę i dietetykę. Na roku drugim, w wymiarze dwóch godzin tygodniowo, wykłady obejmowały choroby zwierząt domowych. W programie nauczania przewidziano też zajęcia praktyczne z zakresu nauczanych przedmiotów (17).

Nie mogąc wprost rozwiązać tej prywatnej szkoły, Żelazny Kanclerz (Bismarck) podważył jej finanse. W czerwcu 1875 r. prezes rejencji poznańskiej wydał rozkaz, na mocy którego poza granice Prus wydalenii zostali profesorowie oraz 30 uczniów pochodzących z terenu Królestwa Polskiego. Po utracie czterech profesorów oraz ok. 50% studentów, a także z obawy, że nie będzie kolejnych chętnych do studiowania, w roku 1876 szkoła zakończyła działalność. W trakcie swego 7-letniego istnienia Wyższa Szkoła Rolnicza im. Haliny w Żabikowie wykształciła 152 uczniów, z których 127 pochodziło z Królestwa Polskiego.

W roku 1919, dzięki dorobkowi naukowemu i dydaktycznemu Wyższej Szkoły Rolniczej w Żabikowie, powołany został Wydział Rolniczo-Leśny – jeden z pierwszych wydziałów Wszechnicy Piastowskiej, przemianowanej później na Uniwersytet Poznański (18).

Poznań

Dopiero w niepodległej Polsce, w 1919 r., udało się zrealizować wieloletnie starania o utworzenie w Poznaniu polskiego uniwersytetu. Wszechnicę Piastowską, bo do 1920 r. tak nazywał się Uniwersytet Poznański, tworzyły trzy wydziały: Filozoficzny, Prawno-Ekonomiczny i Rolniczo-Leśny. W ramach tego ostatniego, od samego początku jego istnienia funkcjonował Zakład Weterynarii Rolniczej, do 1922 r. noszący nazwę Katedry Weterynarii i Anatomii Zwierząt Domowych. Twórcą i kierownikiem tej jednostki był przez cały międzywojenny okres jego istnienia, przybyły z lwowskiej Akademii Weterynarii, prof. Stanisław Runge.

Zajęcia z zakresu weterynarii rozpoczynały się na III roku studiów wykładami w wymiarze 3 godz. tygodniowo na I i II trymestrze oraz 2 godz. wykładów i 2 godz. ćwiczeń w trymestrze III i były kontynuowane na roku IV w wymiarze 2 godz. wykładów i 2 godz. ćwiczeń tygodniowo we wszystkich trymestrach. Obejmowały one zagadnienia dotyczące chorób zakaźnych i wewnętrznych koni, bydła, trzody chlewnej, owiec, kóz i drobiu, a także połoźnictwa, chirurgii i laboratoryjnej diagnostyki chorób w zakresie użytecznym dla nowoczesnego rolnika i hodowcy zwierząt. Profesor Runge, autor i realizator opisanego programu, uważał, iż nauczanie rolników ma służyć zaznajomieniu ich z *bakterjologją, etiologją szeregu chorób itd., bowiem dzięki nabytemu krytycyzmowi nie będzie dyletantem, gdyż wszelki dyletantyzm rodzi się z braku krytycyzmu, a zrozumienie przez niego źródeł chorób zakaźnych i właściwego celu postępowania higienicznego przyniesie rolnictwu bezcenne korzyści* (19).

W miarę upływu lat warunki lokalowe Zakładu Weterynarii Rolniczej sukcesywnie poprawiały się, w pełni zaspakajając jego potrzeby. W roku 1934 dysponował on łącznie 13 pomieszczeniami, w tym m.in.: dydaktycznymi, laboratoryjnymi, zwierzętarnią, salą ambulatoryjną i chirurgiczną, prosektorium, muzeum i biblioteką. Także wyposażenie w sprzęt, narzędzia i aparaturę w pełni umożliwiała prowadzenie badań i czynności lekarsko-weterynaryjnych.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że w Zakładzie Weterynarii do 1934 r. zrealizowano aż 16 prac doktorskich (15 lekarzy weterynarii i 1 inż. rolnictwa). Wykonano tam także 3 prace inżynierskie. Profesor wyjaśniał, iż *prace inżynierskie wykonywane są w Zakładzie Weterynarii UP tylko wyjątkowo, a to ze względu na nieodciążanie kandydatów od zagadnień ściśle hodowlanych oraz trudność powierzania tematów z medycyny weterynaryjnej studentom i absolwentom rolnictwa, nie posiadającym całkowitego wykształcenia medyczno-weterynaryjnego* (19).

W tym samym okresie prof. Runge opublikował samodzielnie bądź ze współpracownikami ponad 50 prac klinicznych, kazuistycznych i dotyczących higieny żywności.

Nieprzeciętna zawodowa aktywność prof. Stanisława Rungego spowodowała, że Zakład Weterynarii Rolniczej, niebędący przecież jednostką kształcącą lekarzy weterynarii, zyskał uznanie i prestiż macierzystej uczelni i polskiego środowiska weterynaryjnego. Dowodem tego jest to, iż pod koniec lat 20. pełnił on funkcje prodziekana i dziekana Wydziału Rolniczo-Leśnego, a w latach 1933–1935 rektora Uniwersytetu Poznańskiego.

Kraków

W 1890 r., na skutek zabiegów profesorów Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego oraz Sejmu Krajowego utworzono na Wydziale Filozofii UJ – Studium Rolnicze Uniwersytetu Jagiellońskiego. W programie nauczania znalazła się także weterynaria, którą wykładał dr Andrzej Walentowicz. Dr Walentowicz prowadził zajęcia z weterynarii także na Wydziale Lekarskim UJ, jednakże uwzględniając specyfikę obu kierunków studiów, opracował dwa odrębne programy zajęć. Wprowadzenie przedmiotów weterynaryjnych na drugim wydziale było istotnym wzmocnieniem pozycji tego przedmiotu na UJ. Skutkiem tego władze obu wydziałów wystąpiły o reaktywację Katedry Weterynarii, co nastąpiło w 1892 r. Od tego momentu Katedra Weterynarii nabrała pełnego znaczenia, a Zakład Weterynarii dysponował początkowo siedmioma pokojami. Po przeniesieniu go na ul. św. Jana warunki poprawiły się jeszcze bardziej, gdyż Zakład otrzymał do dyspozycji także stajnię dla dużych zwierząt.

Po przedwczesnej śmierci prof. Walentowicza kierownictwo katedry na krótko przejął powszechnie szanowany i ceniony w świecie weterynaryjnym, były dyrektor uczelni weterynaryjnych w Warszawie, Kazaniu i Lwowie – prof. Piotr Seifman, a po nim znakomity bakteriolog oraz współtwórca polskiej mikrobiologii – prof. Julian Nowak. Podobnie jak Walentowicz obaj jego następcy wykładali weterynarię zarówno dla studentów Wydziału Lekarskiego, jak i słuchach Studium Rolniczego (8).

Jeszcze przed wybuchem I wojny światowej udało się profesorowi Nowakowi zebrać wystarczające fundusze, aby stworzyć Instytut Weterynarii i Medycyny Doświadczalnej. Dzięki talentowi, pracowitości i odkryciom prof. Nowaka weterynaria stała się częścią

nowoczesnego przyrodoznawstwa oraz pełnoprawną nauką lekarską (9).

Prof. Nowak wykładał higienę weterynaryjną i weterynarię gospodarczą od 1899 do 1936 r. w wymiarze trzech godzin tygodniowo na trzecim, a później czwartym roku studiów. Wykłady były połączone z demonstracją na zwierzętach oraz ćwiczeniami bakteriologicznymi (12). Przywołując nazwisko prof. Nowaka, warto przypomnieć, iż on jako pierwszy na świecie opisał pełną morfologię i cykl życiowy patogenu odpowiedzialnego za zapalenie płuc i opłucnej bydła (*Pleuropneumonia contagiosa bovum*), któremu nadał nazwę taksonomiczną *Mycoplasma pleuropneumoniae* (9). Był też zaangażowany politycznie; w 1922 r. został na krótko prezesem Rady Ministrów pozaparlamentarnego gabinetu Rzeczypospolitej i ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego.

Z przejściem prof. Juliana Nowaka w stan spoczynku zarówno Katedra Weterynarii, jak i Instytut Weterynarii przestały istnieć (8).

Szkoła Rolnicza w Czernichowie

Szkoła Rolnicza w podkrakowskim Czernichowie powstała w 1860 r. z inicjatywy oraz dzięki organizacyjnej, a także finansowej pomocy Krakowskiego Towarzystwa Gospodarczo-Rolniczego. Ta najstarsza szkoła rolnicza w Polsce, z krótkimi przerwami w czasie I i II wojny światowej, do dzisiaj prowadzi działalność edukacyjną. Trudno obecnie stwierdzić, jak długo weterynaria była jednym z przedmiotów tam wykładanych. Jednakże w biografii dr. Walentowicza pojawia się wzmianka, że między 1884 a 1886 r., tj. po tym, jak pełnił obowiązki lekarza miejskiego w Krakowie i przed jego wyjazdem na staż do Instytutu Pasteura w Paryżu, pracował w czernichowskiej szkole na stanowisku docenta weterynarii (9). Nie wiadomo, czy przed Walentowiczem lub po nim przedmioty weterynaryjne były tam wykładane, ewentualnie przez kogo i w jakim wymiarze. Można jednak domniemać, iż jeżeli nawet tak było, to weterynaria stanowiła niewielką i nieznaczącą część programu nauczania.

Warszawa

W burzliwych pierwszych latach XX stulecia, kiedy brutalna rusyfikacja doprowadziła do protestów i masowych strajków młodzieży warszawskich szkół średnich i wszystkich wyższych uczelni, wykorzystując powstałe zamieszanie, 12 listopada 1905 r. zawieszono w Warszawie Towarzystwo Kursów Naukowych, którego celem było zastąpienie studiów uniwersyteckich przez tworzone prywatne uczelnie polskie. Jednym z wydziałów takiego prywatnego uniwersytetu był istniejący w latach 1906–1911 Wydział Rolniczy Towarzystwa Kursów Naukowych w Warszawie. W programie nauczania znalazły się także zagadnienia weterynaryjne (anatomia, fizjologia, higiena oraz doraźna pomoc w przypadku zachorowania zwierzęcia), które wykładano w czwartym półroczu w wymiarze czterech godzin tygodniowo. W kolejnych latach wydział przemianowano na Kursy Przemysłowo-Rolne przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, w 1916 r. na Wyższą

Szkołę Rolniczą, na bazie której utworzono w 1918 r. Królewsko-Polską Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego, następnie przemianowaną na Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego. Ostatecznie Wyższa Szkoła Rolnicza w Warszawie stała się Wydziałem Rolniczym SGGW. Po wybuchu II wojny światowej uczelnia została zamknięta 10 listopada 1939 r.

Nieależnie od reform i przeobrażeń przedmioty weterynaryjne w tej warszawskiej szkole były dalej wykładane: po trzy godziny tygodniowo w czwartym półroczu oraz po dwie godziny tygodniowo na piątym półroczu (anatomia z higieną zwierząt oraz hodowla koni; 20).

Gdy po II wojnie światowej podjęły działalność edukacyjną trzy polskie wydziały weterynaryjne (w 1944 r. w Lublinie – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, w 1945 r. we Wrocławiu – Uniwersytet i Politechnika we Wrocławiu i w 1946 r. w Warszawie – Uniwersytet Warszawski), weterynaria jako przedmiot nauczania w programie studiów lekarskich i rolniczych ostatecznie utraciła uzasadnienie dalszego istnienia.

Piśmiennictwo

1. Perenc A.: *Historia lecznictwa zwierząt w Polsce od czasów najdawniejszych do 1919 roku*. Nakładem autora, Toruń 1936.
2. Perenc A., *Medycyna weterynaryjna na uczelniach uniwersyteckich od czasów najdawniejszych do roku 1918*. *Życie Wet.* 1952, nr 4, s. 137.
3. A. Perenc, *Czy istniała szkoła weterynaryjna w Grodnie*. *Przegląd Wet.* 1982, nr 7, s. 361.
4. Sroka S.: *Nauki weterynaryjne we Lwowie do roku 1945*. Instytut Europejskich Studiów Społecznych w Rzeszowie, Rzeszów 1999.
5. Finkel L., Starzyński S.: *Liceum Lwowskie*. W: *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894, s. 159.
6. Finkel L., Starzyński S.: *Instytut Medyczno-Chirurgiczny W: Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894, s. 270.
7. Perenc A.: *Szkoła Weterynarii w Burakowie pod Warszawą i jej dyrektor dr Adam Antoni Rudnicki*, *Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska Lublin-Polonia* 1950, vol. V, nr 13, s. 233.
8. Perenc A.: *Medycyna weterynaryjna na Uniwersytecie Jagiellońskim 1804–1939*. *Med. Weter.* 1949, nr 12, s. 959.
9. Gryglewski R.: *Nauczanie weterynarii na Uniwersytecie Jagiellońskim w XIX i na początku XX wieku*. *Życie Wet.* 2018, nr 3, s. 186.
10. Perenc A.: *Medycyna weterynaryjna na uczelniach uniwersyteckich od czasów najdawniejszych do roku 1918*. *Życie Wet.* 1952, nr 4, s. 137.
11. Perenc A.: *Medycyna weterynaryjna na uczelniach uniwersyteckich od czasów najdawniejszych do roku 1918*. *Życie Wet.* 1952, nr 5, s. 185.
12. Perenc A.: *Historia lecznictwa zwierząt w Polsce od czasów najdawniejszych do 1919 roku*. Wyd. II, opracowane i uzupełnione przez K. Millaka, Wrocław 1958, s. 300.
13. Perenc A.: *W studwudziestopiątą rocznicę otwarcia wileńskiej uczelni weterynaryjnej*. *Med. Weter.* 1948, nr 12, s. 820.
14. Truszczyński M.: *Podstawowe informacje o Państwowym Instytucie Weterynaryjnym w 50-lecie jego istnienia*. W: *Państwowy Instytut Weterynaryjny w Puławach, 50 lecie 1945–1995*, Wydawnictwo PIW, Puławy 1995, s. 15.
15. Perenc A.: *Weterynaria w najstarszych polskich szkołach rolniczych*. *Med. Weter.* 1949, nr 7, s. 563.
16. Erlicki F.: *Rys historyczny Instytutów Rolniczo-Leśnych w Królestwie Polskim*. Nakładem autora, Warszawa 1877.
17. Perenc A.: *Weterynaria w wyższych szkołach rolniczych do 1918 roku*. *Życie Wet.* 1952, nr 7, s. 281.
18. Rembikowska E.: *Sól w oku Bismarcka*. *Roczniki Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego „Gniazdo”* 2012.
19. Runge S.: *Zakład Weterynarii Rolniczej*. W: *Wydział Rolniczo-Leśny Uniwersytetu Poznańskiego. Sprawozdanie za pierwsze 15 lat istnienia 1919/20–1933/4*, Poznań 1934, s. 305.
20. Perenc A.: *Weterynaria w wyższych szkołach rolniczych do 1918 roku (dokończenie)*. *Życie Wet.* 1952, nr 8, s. 333.

Dr n. wet. Jacek Judek, e-mail: jacekjudek@wp.pl